

БОЈАНА КРСМАНОВИЋ
Византолошки институт САНУ, Београд
Bojana.Krsmanovic@vi.sanu.ac.rs

О ВОЈНИМ ОВЛАШЋЕЊИМА ЛОГОТЕТА ДРОМА У 8. ВЕКУ*

У раду се анализирају околности у којима су деловали носиоци дужности логотета дрома током првог века постојања те функције. Констатује се да је у 8. веку логотет дрома регрутован превасходно из војничког окружења, те да је могао располагати и војним овлашћењима. У то доба систем централне команде није био дефинисан преко одређене функције, што је свакако утицало на компетенције водећих византијских званичника какав је био логотет дрома.

Кључне речи: логотет дрома, војна овлашћења, централна команда, војска у походу

The paper analyses the circumstances in which the incumbents of the office of the *logothetes tou dromou* operated in the first century of this post's existence. It concludes that in the 8th century the *logothetes tou dromou* was usually recruited from military ranks and that he could also wield military authority. At this time the system of central command was not yet defined through specific functions, which certainly influenced the competences of leading Byzantine officials such as the *logothetes tou dromou*.

Keywords: *logothetes tou dromou*, military competences, central command, military campaigns

Дужност логотета дрома основана је, како се претпоставља, тек око средине 8. века. Реч је о званичнику који је преузео овлашћења старог *magister officiorum*, најважнијег представника централне управе у доба позне епохе Римског

* Рад је настао на пројекту *Традиција, иновација и идентитет у византијском свету* (ев. бр. 177032), који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

царства, који је постепено потиснуо префекта преторија.¹ Главно задужење логотета дрома било је да руководи поштанским саобраћајем, елементарним предусловом који омогућава владару и његовим функционерима да управљају Царством. Из тог задужења проистицала је логотетова одговорност за путеве, одакле је, даље, он своју власт морао проширити и на послове полицијске природе, који су осигуравали безбедност у држави. Овлашћења која су се односила на очување унутрашње сигурности обухватала су и послове везане за странце, настањене унутар Царства, али и ван његових граница. Одатле су проистекле и логотетове обавезе везане за тзв. спољне послове, те је он примао страна посланства, што му је отварало могућност да утиче на вођење царске дипломатије.² У византијским службеним ранг-листама из 9–10. века логотет дрома се наводи у форми јединствене функције, чијем носиоцу припадају одређени потчињени достојанственици (протонотарије дрома, харгуларије дрома, епискептити, преводиоци и др.³).

Логотет дрома је, несумњиво, био најважнији представник централне управе и близак сарадник владара. У изворима се помиње као носилац цивилних овлашћења: говорећи о демобилизацији доместика схола истока, Јована Цимискија (после 963/965), Михаило Псел и Јован Зонара (који је од Псела и преузео такво тумачење функције) наводе да је Нићифор II Фока ускратио Јовану Цимискију, дотадашњем доместику схола, војну власт (στρατιωτικὴ ἀρχή, στρατιωτικὴ δυναστεία) и доделио му цивилну (πολιτικὴ ἀρχή), тако што га је именовао на положај логотета дрома.⁴ Шездесетих година 10. века, а посебно у нешто позније време, када Псел и Зонара пишу своја дела, војна организација Царства била је врло развијена, а један од показатеља степена те развијености било је успостављање јасније разлике између војних звања и оних која не припадају категорији војних послова. Међутим, да ли је то био случај и у време образовања положаја логотета дрома?

Несумњиво је да је функција логотета дрома, попут многих других, временом развијана, што је доводило до одређених промена у овлашћењима њених носилаца. Те промене могле су бити последица развоја саме дужности, као и целокупног византијског државног апарата, али и последица личног односа владара према званичницима, који је неретко доводио до (привременог) проширивања власти његових поданика. Реч је о појави коју је Јован Скилица

¹ Oxford Dictionary of Byzantium, 2, 1267; *Guilland*, Logothètes, 31–33.

² О логотету дрома в. *Miller*, Logothete of the Drome, 438–470; *Guilland*, Logothètes, 31–45; *Oikonomidès*, Listes, 311–312; Oxford Dictionary of Byzantium 2, 1247–1248.

³ *Oikonomidès*, Listes 117. 10–18.

⁴ Michaelis Pselli *Historia Syntomos*, 102. 44–46 ...τὰς πρὸς τὴν στρατηγίαν ὀρμὰς μεταλλάττει τὸ σχῆμα καὶ μεταμφιέννυσι καὶ πολιτικὴν αὐτῷ δυναστείαν ἀντὶ τῆς στρατιωτικῆς ἐγχειρίζει λογοθέτην τῶν τοῦ δρόμου προχειρισάμενος; cf. Ioannis Zonarae *Epitomae Historiarum* III, 516.16–18: τῆς στρατιωτικῆς ἀρχῆς παύσας αὐτὸν εἰς πολιτικὴν μετατίθεισι, λογοθέτην τοῦ δρόμου προχειρισάμενος. О Цимискијевом именовану за логотета дрома в. *Krstanović*, Byzantine Province, 30; *Krstanović* – *Целебџић*, Јован Цимискије, 100–102.

дефинисао изразом $\acute{\epsilon}\kappa\omicron\upsilon\sigma\iota\acute{\alpha}\ \acute{\epsilon}\kappa\ \beta\alpha\sigma\iota\lambda\acute{\epsilon}\omega\varsigma$.⁵ Чињеница да се једна, врло важна, надлежност логотета дрома односила на безбедност и царске власти и целокупне државе (он је, наиме, руководио политичком полицијом) потенцијално је давала том званичнику изузетно широка овлашћења, упућујући га – по природи посла за који је био задужен – на тесну сарадњу са носиоцима војне власти, како престоничким тако и са онима који су своје функције обављали у провинцијама Царства. Повезаност логотета дрома са војним круговима посебно је, из одређених разлога, била очљива током 8. века.

Први посведочени носиоци те дужности јављају се у време Константина V (741–775) – цара иконоборца и славног војсковође. Из периода његове владе познате су бар три личности које су биле именоване на положај логотета дрома – Лав, Антиох и Константин звани Подопагурос.⁶ Подаци показују да је реч о званичницима који су припадали ондашњој политичкој елити, блиској двору и владару.

Вест да је у једном походу против Бугара (из 761/2) живот изгубио извесни Лав, царски протоспатарије и тадашњи логотет дрома, потврђује да се овај функционер налазио у царевом штабу приликом похода, те да је, по свој прилици, и лично узео учешће у борбама. Треба истаћи да Теофан смешта логотета Лава у искључиво војничко окружење, па наводи да је у сукобу са Бугарима, поред логотета дрома, страдао и његов имењак Лав, патрикије и стратег Тракесијанаца, као и велики број војника чије је оружје том приликом заплењено.⁷

Наредне носиоце звања логотета дрома извори помињу говорећи о догађајима из 766. Реч је о суровом обрачуну Константина V са неким достојанственицима Царства који су се противили његовој иконоборачкој политици. Теофан наводи да је цар приказао на Хиподрому и извргао руглу поворку од 19 „истакнутих архоната” ($\acute{\epsilon}\lambda\iota\sigma\eta\mu\omicron\iota\ \acute{\alpha}\rho\chi\omicron\nu\tau\epsilon\varsigma$), издвајајући по имену осморицу, којима је навео и службени ранг.⁸ Двојица међу њима – Антиох и патрикије Константин, звани Подопагурос – били су на положају логотета дрома. Антиох је означен као „бивши” ($\gamma\epsilon\upsilon\omega\nu\acute{\omicron}\varsigma$)⁹ а Константин као „тадашњи/садашњи” ($\gamma\epsilon\nu\acute{\omicron}\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$) логотет дрома.¹⁰ Податак да је бивши логотет Антиох те, 766. године држао положај

⁵ Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum 320.

⁶ На самом почетку владе Константина V, у време грађанског рата који је он водио са Артаваздом, помиње се као „логотет” извесни Григорије (Theophanis 641), кога је Артавазд послао да тражи помоћ од арапског калифе. Те 742. године Артавазд се налазио у Цариграду, а „логотет” Григорије је морао бити његов блиски присталица. Могло би се претпоставити да је у питању била дужност логотета дрома (Guilland, Logothètes 46), али детаљнијих обавештења о Григорију немамо. Извесно је, међутим, да његова деликатна дипломатска мисија, коју предузима у неизвесним и опасним околностима грађанског рата, није проистицала из овлашћења која припадају логотету дрома.

⁷ Theophanis, 664–665. PmbZ #4282, 4305.

⁸ Theophanis, 676–677. Опис завере даје и патријарх Нићифор (Nichephori, Breviarium, 156–158), али је он оскуднији у подацима у односу на Теофанов текст. Уз то, он погрешно означава Антиоха као логотета дрома, а не као бившег носиоца те функције.

⁹ PmbZ #513.

¹⁰ Ibid. #3822.

стратега Сицилије говори да је реч о личности која је припадала војним круговима. У најмању руку, Антиох је био вичан војним пословима и вероватно близак цару, што га је у периоду пре 766. препоручило за именовање на положај логотета дрома. Да је логотет дрома у својој најранијој историји припадао војничком окружењу, упућује и Теофанов податак да је међу „истакнутим архонтима” био и Стратигије, брат логотета дрома Константина Подопагуроса, патрикије и доместик екскубита, престоничке тагме која је по значају долазила одмах иза тагме схола.¹¹ Значајно је поменути да су се међу осморицом достојанственика које је Теофан по имену и рангу издвојио, осим стратега Сицилије и доместика екскубита, нашли и стратег Тракије, комес Опсикија, као и царски протостратор.¹²

Покрет „истакнутих архоната” није био само верског карактера већ и политичког,¹³ на шта указује сурово поступање цара са завереницима. Реч је о завери коју су организовали престонички великодостојници, подржани од стратега две Цариграду најближе теме – Опсикиона и Тракије. Учешће стратега Сицилије Антиоха показује да је бивши логотет дрома задржао добре везе са престоничким круговима, којима се прикључио у завери против Константина V. Вође тог покрета били су логотет дрома, патрикије Константин Подопагурос и његов брат Стратигије, патрикије и доместик екскубита, несумњиво утицајне престоничке личности. Они су кажњени декапитацијом, а њихови саучесници ослепљењем и прогонством.¹⁴ Због жалости коју су становници престонице исказали поводом сурове судбине двојице браће – вођа завере, цар је био принуђен да смени тадашњег епарха Цариграда Прокопија.¹⁵ Са завереницима је у везу доведен и патријарх Цариграда Константин, кога је цар сменио и уместо њега поставио евнуха Никиту (766).¹⁶

¹¹ Ibid. #7130. Из времена Константина V потичу први подаци о два престоничким (царским) тагмама – тагми схола и тагми екскубита. Касније су основане још две – једну је предводио другарије вилге или τοῦ ἀριθμοῦ (први пут споменут 791), а другу доместик хиканата (познат из 809). Податак о Стратигију, доместику екскубита је уједно прво познато сведочанство о том официру; доместик схола – патрикије Антоније – посведочен је мало касније, у догађајима везаним за 767, Theophanis, 684. *Bury*, *Administrative System*, 49–65. Те четири тагме често су се у потоњим временима налазиле под врховном командом доместика схола, када је предводио војску у походу, *Крсмановић*, *Потенцијал*, 403–405 и н. 47–48.

¹² Theophanis 676. У питању је спатариие Константин, син патрикија Вардана, који је уједно и први познати носилац звања протостратора – заповедника царских коњушара. Све до епохе Палеолога, протостратор није припадао групи најугледнијих функција; међутим, реч је о дужности која је омогућавала даљи успон у каријери и чији је носилац био близак цару, *Oikonomidēs*, *Listes*, 337–338; *Oxford Dictionary of Byzantium* 3, 1748.

¹³ Cf. Nichephori, *Breviarium*, 156. 9–10: ἐγκλήμασι βαρυτάτοις συκοφαντῶν ὑπάγει ὡς εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶ ἐπιβουλευεῖν περὶ ωμένων.

¹⁴ Theophanis, 685, наводи да је Стратигије био лепе спољашности, те да је из тог разлога привлачио цара; но, како Стратигије није одговорио његовим срамним хомосексуалним жељама, цар га је сматрао издајником, па га је казнио смртном казном.

¹⁵ Theophanis, 677.

¹⁶ Ibid., 677–678, 680; Nichephori, *Breviarium*, 158.

Да је логотет дрома уживао велики политички утицај, као и да је био упућен на војне достојанственике (престоничке официре и тематске стратеге) показало се и 780. године, на самом почетку владе малолетног Константина VI (780–797) и његове мајке, царице Ирине. Четрдест дана пошто су удовица и син Лава IV (775–780) преузели власт, избила је у престоници завера, чији је циљ био да се на престолу устолочи Нићифор, полубрат покојног цара и један од петорице синова Константина V из његовог трећег брака. Њен вођа је, по свој прилици, био Григорије, тадашњи логотет дрома,¹⁷ будући да Теофан набрајање завереника започиње управо његовим именом. Амбиције Нићифора подржао је и бивши стратег теме Арменијака (јаког иконоборачког језгра), спатариие Константин Викаријев, тадашњи доместик престоничке тагме екскубита, Теофилакт Рангабе (отац будућег цара Михаила I) друнгарије Додеканеза¹⁸ и многи други. Како се нешто касније показало, међу њима је био и патрикије Елпидије, кога је Ирина почетком 781. послала за стратега на Сицилију. Када је касније сазнала да Елпидије припада странци (бившег) цезара Нићифора,¹⁹ Ирина је на Сицилију послала спатариија Теофила са наредбом да га приведе, што становници теме нису дозволили, те је царица била принуђена да замонаши и заточи његову жену и синове.²⁰

Завера у корист синова Константина V, у којој је истакнуту улогу имао логотет дрома Григорије, била је озбиљно упозорење за Ирину, њеног малолетног сина и њене присталице. Иако су покретачи завере разоткривени и кажњени замонашењем и прогонством – казна коју су делили и синови Константина V, цезари Нићифор и Христофор и новелисими Никита, Антим и Евдоким – у верски и политички поларизованој држави Ирина је била принуђена да ослонац власти потражи у свом најближем окружењу, међу евнусима који су припадали њеном домаћинству (τοὺς οἰκειακοὺς αὐτῆς εὐνούχους).²¹ Један од њих био је чувени логотет дрома, патрикије Ставракије.²²

То што је Ирина, уклонивши Григорија, за његовог наследника одредила евнуха Ставракија, само по себи говори о значају који је придаван положају логотета дрома крајем 8. века. Званичник у чијој су надлежности били унутрашњи послови Царства – безбедност и контрола над комуникацијама – свакако је био

¹⁷ PmbZ #2409.

¹⁸ У питању је старешина једне од нижих јединица тематског уређења, *Цвейковић*, Ниже јединице, одељак: *Приморске јединице са друнгаријима на челу* (необјављена докторска дисертација).

¹⁹ Израз ἀπὸ καὶσάρων који употребљава Теофан (703.3) упућује на претпоставку да је Нићифору у једном тренутку било одузето цезарско достојанство. Нићифор је титулу цезара добио од оца, Константина V (ibid., 686), али је маја месеца 776. године оптужен да се заверио против Лава IV, свог брата. Цар Лав је заверенике казнио замонашењем и прогонством, и вероватно је том приликом Нићифору одузето достојанство цезара, ibid., 697. Треба ипак нотирати да га Теофан не означава доследно као бившег цезара, већ, једноставно, говори о цезару Нићифору. PmbZ # 5267.

²⁰ Theophanis, 702–704.

²¹ Ibid., 723.9–10.

²² PmbZ #6880.

најбољи избор за Ирину, којој је, како се показало, предстојала борба за одржање на власти. Реставрација култа икона подразумевала је савлађивање отпора који су пружали престонички и провинцијски великодостојници иконоборци, распоређени на важне државне положаје у време њених претходника, иконоборачких царева. Чињеница да је наследник престола 780. био малолетан (у доби од 10 година), те да је врховна власт била у рукама жене, отежавала је Иринин положај тим више што је она наследила војничке царева – и Лав III и Константин V су се прославили предводећи успешне војне походе против Арабљана на истоку и Бугара на Балкану. Њено опстајање на престолу додатно ће оптеретити уклањање легитимног мушког наследника династије: када је 797. ослепела свога сина Константина, наслеђе престола постало је најважније унутрашње питање и извор политичке нестабилности.

У којој мери је Ирина маргинализовањем а затим и уклањањем сина ослабила свој владарски положај видљиво је и из чињенице да су у периоду од 780. до 797. у чак четири наврата организовани покрети којима је циљ био довођење на престо једног од полубраће Лава IV. Први пут 780, на самом почетку Ирине не владе, такав покрет је, по свој прилици, предводио логотет дрома Григорије. Друга побуна присталица синова Константина V избила је 792, у време владе Константина VI (и Ирине, која је била придружена престолу). Значајно је рећи да је побуна избила после једног царевог пораза у Бугарској у којем је погинуо велики број угледних официра, те да је тај војни неуспех изазвао незадовољство престоничких тагми (у то време реч је могла бити о тагми схола, екскубита и тагми којом је заповедао друнгарије вигле), чији су се припадници окренули цезару Нићифору. Покрет је угушен, а синови Константина V сурово кажњени: Нићифор ослепљењем, а Христофор, Никита, Антим и Евдоким – одсецањем језика.²³ Но, противно очекивањима, сакаћење припадника царске породице није умањило њихов потенцијални политички значај. Убрзо по Константиновом ослепљењу, 797, избио је трећи покрет у престоници чији је циљ био да се неки од петорице синова Константина V устоличи на престолу уместо Ирине. Намера је осујећена, а браћа су прогнана у Ирину родну Атину и удаљена и од престоничке војне елите и од трупa источних тема.²⁴ До последње побуне у њихову корист дошло је 799. године: Словени из подручја Волоса, удружени са другим житељима теме Хеладе, намеравали су да ослободе Константинове синове и једног од њих прогласе за цара. Последица је била ослепљење и Константинових синова и вође побуне Акамира, архонта „Велзитије”,²⁵ чиме је Ирина коначно елиминисала опоненте из породице покојног мужа.

²³ Theophanis, 725.

²⁴ Ibid., 733

²⁵ Ibid., 734. У питању је словенска архонтија Велегезита, која се налазила у оквиру подручја теме Хеладе, *Цвейиковић*, Ниже јединице, одељак: *О словенским архонтијама* (необјављена докторска дисертација).

У свим догађајима који су обележили период између 780. и 802. пресудну улогу су имали представници војних кругова – престонички и провинцијски: како за успостављање култа икона, тако и за устоличење и одржање на престолу (што је показала и Иринагина владавина, као и успон и пад Константина VI). Успешно вођење војних кампања било је у 8. веку један од најцењенијих прерогатива царске власти, што је у Иринаино време, и поред заокрета у верској политици, оживљавало успомену на Константина V и чувало оданост сиријској династији. Тај, врло важан, *војнички сејменѝ* царске власти Ирина није лично могла да испуни. Немајући ослонац у мужевљевој породици, она се окренула евнуху Ставракију, именујући га 780. на положај логотета дрома. О његовом пореклу, као ни о природи односа са Иринамом нема конкретнијих вести. Но, имајући у виду његову дугу каријеру (780–800), у изворима посведочену амбициозност и политичко умеће, нема сумње да је тај евнух надоместио царици Ирени недостатак мушких сродника који би преузели улогу заштитника породице и престола.

Током дужег периода Иринаине владе Ставракије је био најмоћнији званичник у Царству. Начелна и уопштена констатација византијског хроничара Теофана да је Ставракије *у њо време био ѝрви у свему и да је уѝрављао свим сѝварима* – *πρωτεύοντα πάντων τῶν τηρικῶντα ὄντων καὶ τὰ πάντα διοικοῦντα*²⁶ – имплицитно указује на то да је и сῆм Теофан у дотичном евнуху видео званичника чија су овлашћења излазила из оквира уобичајеног поимања и испољавања власти неког царевог поданика. Ставракијева позиција у службеној хијерархији формално је проистицала из почасног достојанства патрикија и функције логотета дрома. Разуме се да положај логотета дрома није омогућио Ставракију да буде *ѝрви у свему* и да *уѝравља свим сѝварима*; пре би се могло рећи да је он, захваљујући личном односу са царицом Иринамом, својим деловањем успео да положај логотета дрома учини престижним, доприневши, тако, да се и у будућим епохама овлашћења појединих носилаца тог звања интерпретирају на изузетан начин. Несумњиво је реч била о – потенцијално – широким овлашћењима, која су обухватала домен унутрашње и спољне политике, због чега су логотет дрома и његови потчињени сарадници (попут нпр. протонотарија дрома) постали (нај)значајнији функционери централне управе. Но, као и у неким другим случајевима, потенцијал функције логотета дрома није у свим византијским епохама испуњаван у потпуности и на исти начин. Тако се интерпретирање степена и карактера власти једног логотета дрома могло кретати од уобичајених овлашћења до изузетних.

Готово две деценије (781–800) Ставракије је био први човек Царства, највернији Иринаин саветник и саучесник. Током тог периода он је, по Иринамом налогу, повремено обављао и војне послове, учествујући у кампањама на истоку и западу Царства. Зна се да је он 781/2, заједно са доместиком схола

²⁶ Theophanis, 706. 11–12.

Антонијем и неким тематским стратезима учествовао у кампањи на истоку против Арабљана. Теофан наводи да је стратег Вукеларија због неслагања са Ставракијем пребегао Арабљанима, као и да су Ставракије, Антоније и магистар Петар том приликом доспели у краткотрајно заробљеништво.²⁷ Припремајући услове за одржање Седмог васељенског сабора (787), Ирина је септембра 786. управо Ставракију поверила преговоре са азијском војском која се тада налазила у Тракији. Циљ је био да се присталице иконоборства удаље из престонице, што је и постигнуто под изговором организовања експедиције на истоку против Арабљана.²⁸

Најпознатији војни подухват који је предузет под Ставракијевим врховним заповедништвом био је поход против Словена у Грчкој. Реч је о експедицији офанзивног карактера, коју је 783. организовала централна власт. Ставракије је из престонице доспео до Солуна, одакле је продро до Грчке и Пелопонеза, покоравајући словенска племена и приморавајући их да се обавезу на плаћање данка.²⁹ Поход је био од значаја утолико што је последио развој тематске организације у европском делу Царства (у питању је оснивање теме Македоније а затим и теме Пелопонез³⁰). Иако је био именован за врховног заповедника војске, Ставракије том приликом није постављен на неку војну функцију, већ је командна овлашћења преузео у својству логотета дрома. Говорећи о тој експедицији, Теофан само једном наводи Ставракија наводи као логотета тоῦ ὀξέος δρόμου.³¹

Војна овлашћења логотета дрома Ставракија могла би се формално тумачити на два начина. На првом нивоу реч је о овлашћењима која почивају на личном односу успостављеном између владара (у овом случају царице Ирине) и његовог поданика (евнуха Ставракија, тадашњег логотета дрома). У питању је феномен који у најопштијем смислу изражава синтагма ἔξουσία ἐκ βασιλέως, па би у случају војних овлашћења логотета дрома Ставракија реч била о пракси придодавања војне власти званичнику чија функција не припада категорији војних дужности.³² Међутим, у слободнијој интерпретацији садржаја функције логотета дрома, његова командна овлашћења могла би се објаснити на другачији начин.

²⁷ Ibid., 706.

²⁸ Ibid., 715–716.

²⁹ Ibid., 707. *Oikonomides*, Campaign of Staurakios, 61–66.

³⁰ Постоје различита датовања оснивања теме Пелопонез. Према неким мишљењима, настанак тог округа везује се за Ирину епоху (в. нпр. *Осиројорски*, Постанак тема Хелада и Пелопонез, 73), док се по другим оснивање те теме приписује делатности Нићифора I (в. нпр. *Vury*, History, 224, 378).

³¹ Theophanis, 707.5. Логотет дрома се у византијским службеним ранг листама наводи као јединствена функција. У изворима се понекад уз назив логотет додавао епитет спор (πλάτῦς) или брз (ὀξύς), пошто су постојала два режима поштанске службе: саобраћај споре и брзе кореспонденције, *Guiland*, Logothètes, 36. Могуће је да је на овом месту Теофан придев ὀξύς употребио само као украсни епитет; cf. *Oxford Dictionary of Byzantium* 2, 1248.

³² Детаљније *Крسمановић*, Потенцијал, 393–401.

Ако су се у надлежности тог функционера налазили путеви и поштански саобраћај, као и послови везани за странце (варваре) унутар и ван граница Царства, питање је у којој је мери Ставракијево врховно заповедништво у кампањи против *склавинија* излазило из његовог делокруга: поход је осигурао копнену везу између Цариграда и Солуна, као и путеве кроз византијске области укључене у тему Хеладу, при чему је потврђивана врховна власт византијског цара над подручјем које су запосела словенска племена. Ставракијев поход на Пелопонез, чији су источни делови и раније били под византијском контролом, није дао веће резултате, али је означио почетак организоване борбе за рехеленизацију тог подручја.

Због успеха који је остварио у кампањи против *склавинија* Ставракију је дозвољено да јануара 784. године прослави тријумф на Хиподрому. Теофан није објаснио да ли је та почаст говорила о реалном значају који је придаван резултатима кампање против Словена у Грчкој, или је пак царица Ирина на тај начин политички ојачавала Ставракијеву (и своју) позицију у држави којом је у то време само формално владао њен малолетни син Константин. Прослављање тријумфа по правилу је припадало владару – победнику у походу, а изузетно је та почаст указивана војсковођама.³³ Додељивање права на тријумф евнуху – војсковођи несумњиво представља реткост у Византији, што је разумљиво с обзиром на то да евнуси нису често добијали врховно заповедништво над војском.³⁴ Глорификација логотета дрома Ставракија као војсковође потврђује значај који је у 8. веку придаван војсци, походима и војним успесима. Истовремено, она указује и на Ирину политичку према командним именованима, која је довела до оцене – оправдане или не – да је у доба њене владавине заповедништво над војском у походу често давано личностима које су долазиле изван службене војне хијерархије, дакле изван војних професионалних кругова,³⁵ које у то доба репрезентују тематски стратежи у провинцији и тагматски престонички официри.

Посматрањем развоја централне команде, може се констатовати да епоху у којој је деловао логотет дрома Ставракије карактерише превласт тематских стратега, којима се у сфери командне власти над војском у походу, у територијално и временски ограниченим експедицијама и кампањама, придружују други званичници – носиоци ванредних војних овлашћења.³⁶ Реч је о периоду

³³ *McCormick*, *Eternal victory*, 137–141, наводи, између осталог, и тријумф који је Лав IV 778. доделио стратегима источних тема, објашњавајући ту част политичким разлозима, тј. настојањем цара да тематску војну елиту привеже за себе и свог младог сина и наследника, те да је одвоји од своје полубраће. Имајући у виду Ирину дуготрајно обрачунавање са политичким присталицама синова Константина V, које је обухватило период од скоро две деценије (колико је протекло од првог покрета у корист цезара Нићифора, 780. до сламања побуне у Хелади, 799), бојазан Лава IV показала се као оправдана.

³⁴ О евнусима који су прослављали тријумф, *ibid.*, 158, 180–184.

³⁵ *Lilie*, „Thrakien” und „Thrakesion”, 17–18; cf. *McCormick*, *Eternal victory*, 141–142.

³⁶ *Крсмановић*, О проблему, 87–117.

који претходи афирмацији доместика схола као врховног војног заповедника над војском у походу у одсуству цара, до које долази средином 9. века.³⁷ У околностима када централни командни систем још увек није био дефинисан преко одређених дужности, већ је његово функционисање обезбеђивао провинцијски официрски кадар (привремено проширење командне власти тематског стратега над војскама из других тема) или званичници са специјалним мандатима (попут нпр. моностратега),³⁸ војна овлашћења логотета дрома могу се разумети као један начин привременог проширивања надлежности византијских званичника, уобичајен за време о којем је реч. С друге стране, изгледа да функција логотета дрома у 8. веку није убрајана у категорију цивилних, бар не на онај начин како то касније чине Михаило Псел и Јован Зонара. У доба војничког цара Константина V логотет дрома је регрутован из владаревог блиског, без сумње војничког окружења, једнако као што је био случај са, на пример, заповедницима тек основаних престоничких тагматских одреда. Иринино заобилажење професионалног војног кадра није било видљиво у провинцијским оквирима, у којима су власт ипак имали тематски стратежи. Таквој оцени њене управе доприноси чињеница да је она заповедништво над походима који по карактеру представљају подухвате централне команде (када се из Цариграда организује војска и пошаље у одређени део Царства ради извршења одређеног задатка), радије додељивала евнусима, који су чинили део њеног најближег окружења (нпр. сакеларије Јован, патрикији Теодор, Ставракије или Аетије³⁹).⁴⁰

Ставракије је на положају логотета дрома био, можда, до 790, када је заједно са Ирином прогнан. Цар га је „одрао од батина”, постригао и прогнао у тему Арменијака. По Иринином повратку у престоницу, 792, Ставракије се не помиње изричито као логотет дрома, али је из извора очито да је он до смрти (800) био једна од најугицајнијих личности у Царству. Зна се, између осталог, да је пратио цара у походу који је вођен против Арабљана, марта 797. По Теофану, Ставракије и његове присталице су настојале да Константина VI дискредитују као војсковођу, те се због њиховог лукавства цар и из тог похода вратио у престонцу не учинивши никакав подвиг (ἀτρακτος).⁴¹ Да цар Константин није поседовао војнички таленат – изузетно цењен у Византији 8. века – Теофан је поменуо на неколико места

³⁷ *Исѡα*, Потенцијал.

³⁸ *Lilie*, „Thrakien” und „Thrakesion”, 17 et n. 50.

³⁹ Аетије се не појављује у улози врховног заповедника над војском у походу, већ као заповедник Анатолика и Опсикија. У питању је акумулација функција која имплицира централизацију команде над тематским војскама, в. н. 44.

⁴⁰ Разуме се да Ирина специјалне мандате није додељивала искључиво евнусима, њеним сарадницима за које се само претпоставља да нису потицали из војничких кругова. Тако је, на пример, гушење једне побуне у теми Арменијака поверено престоничком официру Алексију Мусулему, друнгарију вигле, Theophanis 721–722. С друге стране, евнуха Теодора, кога је Ирина послала на Сицилију да угуши побуну стратега Елпидија, Теофан (705) означава као „енергичног човека” (ἄνδρα δραστήριον) – епитетом који се уобичајено приписује способним војним заповедницима.

⁴¹ *Ibid.*, 730–731.

у својој *Хронографији*.⁴² Управо га је тај недостатак лишио непоходне политичке подршке коју су у то доба давали војнички кругови.

Ставракијев утицај је опао у време Ирине самосталне владе (797–802) утолико што више није био њен једини најближи сарадник. Ирина се у том периоду окренула евнуху Аетију, протоспатарију а затим и патрикију, о чијем службовању готово да нема података.⁴³ Зна се да је 801, после Ставракијеве смрти, он преузео здружено заповедништво над источним темама, Опсикија и Анатолика, именујући истовремено свога брата Лава за „моностратега” Тракије и Македоније. Иако се Аетије појављује као политички наследник Ставракија, битно је нагласити да је утицај у држави настојао да оствари преко провинцијске војне функције а не престоничке, какав је био положај логотета дрома. Шта је тачно значила Аетијева војна власт, не може се рећи, но извесно је да заповедништво над два тематским војскама на истоку није означило и његово удаљавање из Цариграда.⁴⁴

Аетије је био најзаслужнији за слабљење Ставракијеве позиције. Теофан преноси да су се двојица евнуха међусобно спорила око наслеђа престола. Ставракије је од супарничке странке оптужен да тежи власти, а Ирина га је отворено означила као „подстрекача немира и побуна”. Изгледа да је бивши логотет настојао да придобије престоничке тагме (схоларије и екскубиторе), али његов покушај је пропао пред силентионом где су га Аетије и тадашњи доместик схола Никита јавно оптужили да тежи преврату. Ставракије је у Кападокији организовао побуну против Аетија, али није доживео да чује о њеном неуспешном исходу, пошто је јуна 800. године преминуо.⁴⁵

У наредним епохама командна овлашћења логотета дрома ретко су долазила до изражаја. Изузетак би могао бити евнух Теоктист (убијен новембра 855), логотет дрома из времена цара Теофила (829–842) и малолетства Михаила III (842–867). Као један од чланова регенства, Теоктист је захваљујући блиској вези са царицом мајком Теодором имао значајан уплив на државне послове, па је, између осталог, преузимао врховно заповедништво над војском у походу.⁴⁶

⁴² Ibid., 723.20: ὑπέστρεψαν ἀδόξως; 724.4: ἀνθυπέστρεψε κενός.

⁴³ PmbZ # 106.

⁴⁴ Theophanis, 737. Реч је, по свој прилици, о посредном обављању функције – Аетије је формално био врховни заповедник у темама Анатолика и Опсикија, али је стварна војна власт над тим војскама била у рукама једног или двојице официра. Слично је било и у доба Михаила III: царев ујак Варда био је именован на функцију доместика схола, али како је био заузет другим државним обавезама, формално је на њу именован Вардин син; другом приликом, власт – али не и функција – доместика схола додељена је Вардином брату Петрони, тада стратегу Тракесијанаца, *Крсмановић*, Потенцијал 412–414. Именовање Аетија и његовог брата Лава за заповеднике најважнијих источних односно западних војски могло би се схватити као покушај централизације врховне команде преко функција тематских стратега, *Krsmanović*, Byzantine Province, 22 et n. 43.

⁴⁵ Theophanis, 735–736.

⁴⁶ PmbZ #8050.

Ипак, изгледа да логотет дрома није био вичан војним пословима (Теофанов настављач истиче да се Теоктист ниједном није вратио као победник, већ је трпео поразе и губитак војске).⁴⁷ У периоду 842–855. војна власт логотета дрома Теоктиста није долазила до изражаја, будући да су околности које су пратиле одрастање Михаила III биле битно другачије од оних из времена малолетства Константина VI. У оба случаја владавина је била у рукама њихових мајки, али, за разлику од Иринаиног доба, Теодора је ослонац тражила и у сопственим рођацима, опонентима логотета дрома, који су успевали да одржавају контролу над војском и утицајним престоничким политичким групацијама.⁴⁸ Оцена да функција логотета дрома губи на престижности после Теоктистовог убиства 855. свакако има основа,⁴⁹ мада ће и у потоњим епохама тај положај повремено држати врло утицајне личности блиске владару или чланови владарске породице.

Иако се логотет дрома после 8. века постепено удаљава од обављања војних послова, уочљиво је да је тај функционер током 9, па чак и 10. века, у неколико наврата регрутован из редова официрске елите престоничких тагми, као и да се дешавало да су се пре или након мандата логотета дрома носиоци тог звања налазили на положајима тематских стратега или на другим позицијама у византијској војсци.⁵⁰ Повезаност логотета дрома са војним круговима Царства отвара је могућност том званичнику да повремено испољи и војна овлашћења у виду врховног заповедништва над војском у походу или учешћа у кампањама. Развој византијске војне управе и централне команде, све израженији од средине 10. века, довео је до строжег и прецизнијег разграничења компетенција функционера, што ће логотета дрома сврстати у категорију носилаца цивилне власти.

⁴⁷ Theophanis Continuati, 288.

⁴⁸ PmbZ #8050.

⁴⁹ Miller, Logothete of the Drome, 465–468, истиче да је после Теоктистовог мандата дошло до редукције овлашћења која проистичу из положаја логотета дрома, утолико што он задржава административне надлежности (одржавање путева и рад поште, као и овлашћења над варварима унутар Царства – „варварски биро“; церемонијална овлашћења – координатор између цара и странаца ван Царства; саветничка улога, повезана са његовим обавештајним активностима).

⁵⁰ В. просопографску листу коју даје Guillard, Logothètes, 47 sq.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum, ed. I. Thurn, Berolini et Novi Eboraci 1973.
- Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum III, ed. Th. Bütner-Wobst, Bonnæ 1897.
- Michaelis Pselli Historia Syntomos, ed. W. J. Aerts, Berolini et Novi Eboraci 1990.
- Nicéphori Patriarhae Constantinopolitani Breviarium Historicum, ed. C. Mango, Washington, D. C., 1990.
- Oikonomidès, N.*, Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles, Paris 1972.
- Theophanis Chronographia I, ed. Classen, Bonnæ 1839.
- Theophanis Continuati Chronigraphiae, Libri I–IV, edd. Michael Featherstone and Juan Signes Codoñer, Boston–Berlin 2015.

Литература – Secondary Works

- Bury, J. B., A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil I., A. D. 802–867, London 1912.
- Bury, J. B., The Imperial Administrative System in the Ninth Century, London 1911.
- Guilland, R., Les logothètes. Études sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin, Revue des Études byzantines 29 (1971) 31–70.
- Krsmanović, B., The Byzantine Province in Change (On the Threshold Between the 10th and 11th Century), Belgrade–Athens 2008.
- Lilie, R. J., „Thrakien“ und „Thrakiesion“. Zur byzantinischen Provinzorganisation am Ende des 7. Jahrhunderts, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 26 (1977) 7–47.
- McCormick, M., Eternal victory. Triumphal rulership in late antiquity, Byzantium, and the early medieval West, Cambridge–Paris 1986.
- Miller, D. A., The Logothete of the Drome in the Middle Byzantine Period, Byzantion 36 (1966/1967) 438–470.
- Oikonomidès, N.*, A Note on the Campaign of Staurakios in the Peloponnese (783/784), Zbornik radova Vizantološkog instituta 38 (1999/2000) 61–66.
- Oikonomidès, N.*, Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles, Paris 1972.
- Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit (PmbZ), 1–6, Berlin – New York 1999–2002.
- The Oxford Dictionary of Byzantium 1–3, New York–Oxford 1991.
- Крсмановић, Б. – Целебџић, Д., Јован Цимискије и Нићифор II Фока: позадина и мотиви једног убиства с предумишљајем, Зборник радова Византолошког института 47 (2010) 83–120. [Krsmanović, B. – Dželebdžić, D., Jovan Cimiskije i Ničifor II Foka: pozadina i motivi jednog ubistva s predumišljajem, Zbornik radova Vizantološkog instituta 47 (2010) 83–120]
- Крсмановић, Б., Потенцијал функције доместика схола, Зборник радова Византолошког института 43 (2006) 393–436. [Krsmanović, B., Potencijal funkcije domestika shola, Zbornik radova Vizantološkog instituta 43 (2006) 393–436]
- Крсмановић, Б., О проблему акумулативне војне власти *στρατηγεῖα*, *μονοστρατηγεῖα* и *στρατηγεῖα автiокρaтoрa*, Зборник радова Византолошког института 44/1 (2007) 88–117. [Krsmanović, B., О problemu akumulativne vojne vlasti *stratega*, *monostratega* i *stratega avtokratora*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 44/1 (2007) 88–117]
- Осџројорски, Г., Постанак тема Хелада и Пелопонез, Зборник радова Византолошког института 1 (1952) 64–77. [Ostrogorski, G., Postanak tema Helada i Peloponez, Zbornik radova Vizantološkog instituta 1 (1952) 64–77]
- Цвeйкoвић, М., Ниже јединице тематског уређења у Византији (9–11. век), необјављена докторска дисертација. [Cvetković, M., Niže jedinice tematskog uređenja u Vizantiji (9–11. vek), neobjavljena doktorska disertacija].

Bojana Krsmanović

Institute for Byzantine Studies of the SASA, Belgrade

Bojana.Krsmanovic@vi.sanu.ac.rs

ON THE MILITARY COMPETENCES
OF THE *LOGOTHETES TOU DROMOU* IN THE 8TH CENTURY

Discussing the relationship between John Tzimiskes and Nikephoros II Phokas, Michael Psellos and John Zonaras describe the *logothetes tou dromou* – the most important representative of the civil administration – as a holder of civilian competences (πολιτική ἀρχή). In the 960s and especially at the time when Psellos and Zonaras were writing their works, the military organization of the Empire was highly developed. One of the indicators of this degree of development was the clearer distinction between military offices and those that did not belong to the military category. However, was that also the case at the time when the position of the *logothetes tou dromou* was established?

As was the case with the many other offices, the function of the *logothetes tou dromou* evolved over time, leading to certain changes in the competences of the incumbent. These changes could have been the result of the evolution of the office itself or the Byzantine state apparatus as a whole; on the other hand, they could also have been the result of the Emperor's personal relationship with his dignitaries, which often led to the (temporary) expansion of his associates' powers. This phenomenon was defined by John Skylitzes as ἐκουσία ἐκ βασιλέως. Since one of the *logothetes tou dromou*'s duties – and a very important one at that – was concerned with the security of both imperial rule and the entire state, this official could potentially enjoy very wide-ranging authority and the nature of his work demanded close cooperation with the holders of military power both in the capital and the provinces. For certain reasons, the connection of the *logothetes tou dromou* to military circles was particularly noticeable in the 8th century.

Prosopographical data about the holders of this office in the 8th century suggests that they were usually recruited from military ranks. In addition, we know that many Byzantine officials in the 8th and 9th century held the positions of thematic *strategos* or commander of the imperial *tagmata* either before or after their appointment to the office of the *logothetes tou dromou*. In the political movements of the 8th century, the *logothetai tou dromou* were closely tied to military officers in the capital and the provinces. Not only did the *logothetes tou dromou* take part in military campaigns, but also appeared as the commander-in-chief of the army in some conquests.

In the 8th century success in military conquests was one of the highest-valued prerogatives of imperial power; in Irene's times, despite the turnaround in her religious policy, this kept the memory of Constantine V alive and preserved the subjects' loyalty to the Isaurian dynasty. However, crucial as it was, Irene could not personally perform this military aspect of her imperial power. Finding no support in her husband's family, she turned to the eunuch Staurakios. During his term, the military competences of the *logothetes tou dromou* became particularly pronounced.

Theophanes the Confessor's remark that Staurakios was „the foremost man of his day and in charge of everything“ (πρωτεύοντα πάντων τῶν τηρικαῦτα ὄντων καὶ τὰ πάντα διοικοῦντα) indicates that Theophanes himself saw this eunuch as an official whose competences greatly exceeded the usual understanding and manifestation of the power wielded by an imperial official. Of course, it was not the simple fact that he held the office of the *logothetes tou dromou* that made Staurakios the foremost man of his day and put him in charge of everything; it was rather his personal relationship with Empress Irene that allowed him to raise the position of the *logothetes tou dromou* to such a prestigious level. His authority was potentially very wide-ranging and included the fields of foreign and domestic policy, which made the *logothetes tou dromou* and his lower-level associates such as the *protonotarios tou dromou* (the most) powerful functionaries in the central administration system. However, like in some other cases, the full potential of the office of the *logothetes tou dromou* was not always realized in equal measure or in the same fashion. Hence, the interpretation of the degree and nature of the authority enjoyed by a particular *logothetes tou dromou* can vary from the usual competences associated with this office to extraordinary levels of power.

The military competences enjoyed by Staurakios in this capacity can be formally interpreted on two levels. The primary level is concerned with the competences based on the personal relationship between the ruler and his or her subject (ἐκουσία ἐκ βασιλέως). However, a more liberal interpretation of this function can offer another explanation for his commanding authority.

As the responsibilities of the *logothetes tou dromou* included roads and the postal system, as well as affairs concerning foreigners (barbarians) both inside and outside the Empire, we must ask if Staurakios' leadership in the campaign against the *Sklaviniai* really exceeded his competences: this conquest secured the land route between Constantinople and Thessalonica, as well as the roads in the Byzantine regions of the theme of Hellas, restoring Byzantine imperial authority over this area, which had been invaded by Slavic tribes. Staurakios's campaign in the Peloponnese, whose eastern parts were already under Byzantine control, did not yield significant results, but did signal the beginning of an organized struggle for the re-Hellenization of this region.

As a reward for his success in the campaign against the *Sklaviniai*, Staurakios was allowed to celebrate his triumph in the Hippodrome of Constantinople in January 784. This honor was usually reserved for emperors, but could be granted to military commanders in special cases. Allowing a eunuch commander to celebrate a triumph was certainly a rare occurrence in the Byzantine Empire, which is understandable in view of the fact that eunuchs were rarely given military leadership. The glorification of the *logothetes* Staurakios strengthened Empress Irene's political position, confirming the importance of the army, conquests and military triumphs in the 8th century. At the same time, it is an indication of Irene's appointment policy, which has led to the assessment – justified or not – that during her reign military leadership in campaigns was often entrusted to persons outside of professional army circles.

In the time of the *logothetes tou dromou* Staurakios, the central system of command was not yet defined through specific duties; its operation was secured by the provincial officers (the temporary expansion of the command authority of the thematic *strategos* over armies from other themes) or through officials with special mandates (such as the *monostrategos*). The period in question preceded the affirmation of the *domestikos ton Scholon* as the senior military commander of the army in the event of the emperor's absence, which can be traced back to the mid-9th century. In these circumstances, the military authority of the *logothetes tou dromou* can be interpreted as a way of temporarily expanding the competences of Byzantine officials, which was not unusual in this period. On the other hand, it seems that the function of the *logothetes tou dromou* did not belong to the category of civilian officials in the 8th century – at least not in the sense later used by Psellos and Zonaras. During the reign of the soldier emperor Constantine V, the *logothetes tou dromou* was recruited from the ruler's close military circles, as was the case with the commanders of the newly established *tagmata* in the capital. Irene's eschewal of professional army staff seems not to have included the provinces, where the thematic *stratego*i still enjoyed senior command. This assessment of her administration is bolstered by the fact that she was more likely to entrust leadership in campaigns to eunuchs from her own entourage when these campaigns were undertaken by the central command (in cases when the army was organized in Constantinople and sent to an area of the Empire to perform a certain task).

The evolution of military administration and central command – which became more pronounced after the middle of the 10th century – brought stricter and more specific distinctions between the officials' competences, which put the *logothetes tou dromou* firmly in the category of civil authority.